

Slovenský jazyk v Maďarsku

Bibliografia a štúdie – I.

Zostavili: Alžbeta Uhrinová, Mária Žiláková

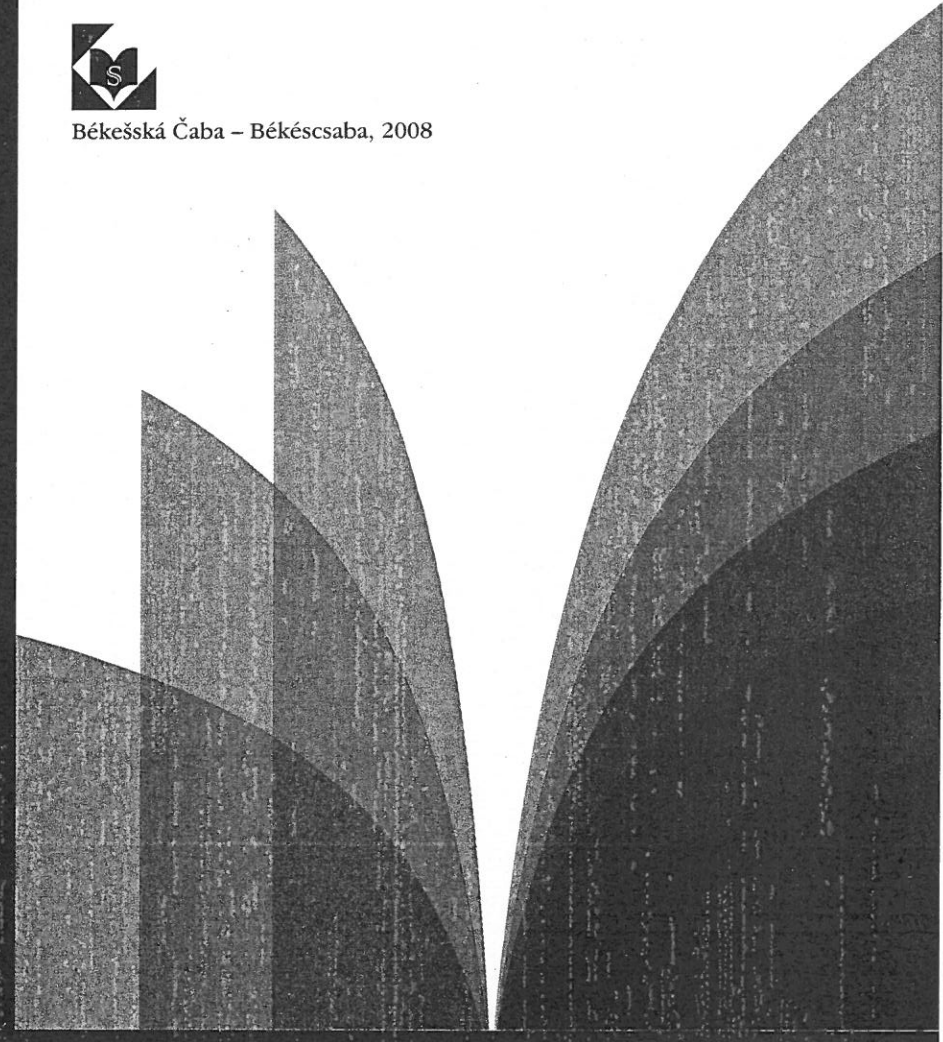
A szlovák nyelv Magyarországon

Bibliográfia és tanulmányok – I.

Szerkesztette: Uhrin Erzsébet és Zsilák Mária

Békešká Čaba – Békéscsaba, 2008

Slovenský jazyk v Maďarsku

A szlovák nyelv Magyarországon

Bibliografia a štúdie – Bibliográfia és tanulmányok

I.
zvázok – kötet

Zostavili – Szerkesztették:

Alžbeta Uhrinová – Mária Žiláková

Békešká Čaba – Békéscsaba, 2008

Vydanie publikácie podporili – A kiadványt támogatták:

Úrad vlády pre zahraničných Slovákov
A Határon túli Szlovákok Hivatala

Verejná nadácia pre národné a etnické menšiny v Maďarsku
Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségért Közalapítvány

• Visegrad Fund

© Miroslav Dudok, Mária Homišinová, Ján Chlebnický, Ján Gomboš,
Anna Kováčová, József Kugler, Orsolya Szabóová, Alexander Ján Tóth,
Alžbeta Uhrinová, Mária Žiláková

Zostavili – Szerkesztették:

Alžbeta Uhrinová – Uhrin Erzsébet
Mária Žiláková – Zsilák Mária

Recenzenti – Szakmai lektorok:

Anna Borbélyová – Borbély Anna
Anna Divičanová – Gyivicsán Anna
Slavomír Ondrejovič

Jazykovi lektori – Nyelvi lektorok:

Bronislava Chocholová (slovenský text – szlovák szövegek)
Mária Mayerová (maďarský text) – Mayer Sándorné (magyar szövegek)
Slávka Otčenášová (anglický text – angol szövegek)

Preklad – Fordítók:

Uvedené pri jednotlivých štúdiách – Az egyes tanulmányoknál
Slávka Otčenášová (anglické resumé – angol rezümék)
Alexander Ján Tóth (anglické resumé) – Tóth Sándor János (angol rezümék)

Prípravné práce – Előkészítő munkák:

Zuzana Kunovacová-Gulyásová – Kunovacné Gulyás Zsuzsanna
Magdaléna Laczová – Laczó Magdolna

Návrh obálky – Borítóterv:

László Lonovics – Lonovics László

Vydavateľ – Kiadó:

Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku – Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete
Békecskai Csaba – Békéscsaba

Za vydanie zodpovedá – Felelős kiadó:

Alžbeta Uhrinová-Hornoková – Hornokné Uhrin Erzsébet

ISBN 978-963-87342-4-2

Typografia – Szedés: Ancsin és Társa Bt., Szabadkígyós (www.ancsin.hu)

Tlaciareň – Nyomás: Mozi Nyomda Bt., Békéscsaba

Zodpovedný vedúci – Felelős vezető: Garai György

Obsah – Tartalom – Contents

I.

Východiská Elméleti kiindulópontok Theoretic Background

Alexander Ján Tóth:

- Teoretické a metodické východiská výskumu
slovenského jazyka v Maďarsku 17
- A magyarországi szlovák nyelv kutatásának elméleti és módszertani alapjai
 - Theoretic Background of the Research of the Slovakian Language in Hungary

Alexander Ján Tóth – Zuzana Kunovacová-Gulyásová:

- Súhrnná bibliografia o slovenskom jazyku v Maďarsku 31
- Összegző bibliográfia a magyarországi szlovák nyelvről
 - Summarising Bibliography about the Slovakian Language in Hungary

Súčasná slovenská jazyková situácia v Maďarsku A szlovák nyelv jelenlegi helyzete Magyarországon Contemporary Situation of the Slovakian Language in Hungary

Mária Žiláková:

- Odumieranie nárečí na slovenských jazykových
ostrovoch v Maďarsku 49
- A nyelvjárások elhalásának folyamata a magyarországi szlovák nyelvszigeteken
 - The Decay of the Dialects on Slovak Language Islands in Hungary

Alžbeta Uhrinová:

- Slovenský jazyk v Maďarsku očami používateľov 92
- A szlovák nyelv Magyarországon a nyelvhasználók szemszögéből
 - Slovak Language in Hungary through the Perception of its Users

Alexander Ján Tóth:

- Používanie slovenského jazyka v školách 224
- Szlovák nyelvhasználat az iskolákban
 - Slovakian Language in Education

Mária Homišinová:

- Prejavy a súvislosti jazykovej komunikácie poslancov
slovenských menšinových samospráv 264
- A szlovák kisebbségi önkormányzatok képviselőinek nyelvhasználatára: megnyilvánulási formák és összefüggések
 - Language-Communication Behaviour of Parliamentarians of Slovak Minority Self-Governments

<i>Alexander Ján Tóth:</i>	
Slovenčina v cirkvi	317
- A szlovák nyelv használata az egyházakban	
- Slovakian Language Usage in the Churches	
Na publikácii spolupracovali	337
- A kiadvány előkészítésében közreműködtek	
- Contributed on preparing of the publication	
Registre	341
- Névmutatók	
- Indexes	

II.
Zo slovenskej písomnosti
A szlovák írásbeliségből
From the Scripts in Slovakian

<i>Mária Žiláková:</i>	
Národopis Slovákov v Maďarsku (1975 – 2007)	
- jazyková analýza	11
- A Magyarországi szlovákok néprajza	
(nyelvezete és nyelvészeti problémák)	
- Ethnology of Slovaks in Hungary	
<i>Ján Chlebnický:</i>	
Desať ročníkov metodického časopisu Slovenčinár	42
- A Slovenčinár című módszertani folyóirat tíz évfolyama	
- 10 Years of the Journal „Slovenčinár”	
<i>Anna Kováčová:</i>	
Časopis <i>Budapeštiansky Slováč</i> ako širiteľ slovenskej kultúry a litery	81
- <i>Budapeštiansky Slováč</i> mint a szlovák kultúra és a betű közvetítője	
- <i>Budapeštiansky Slováč</i> as a Mediator of Slovakian Language and Culture	

Vybrané lokality
Néhány kiválasztott település
About Some Localities

<i>Miroslav Dudok:</i>	
Slovenský jazyk vo Velkom Bánhedeši	117
- A szlovák nyelv Nagybánhegyesen	
- Slovakian Language in Nagybánhegyes (Velký Bánhedeš)	
<i>Mária Žiláková:</i>	
Dve stránky jednej mince	133
- Az érem két oldala	
- Two Sides of a Coin	

<i>Orsolya Szabóová:</i>	
O dvojjazyčnosti o dvojitej identite a budapeštianskych Slovákov	150
- A Budapesten élő szlovákok kétnyelvűségéről és kettős identitásáról	
- Bilingualism and Double Identity of the Slovak Minority in Budapest	

<i>Orsolya Szabóová:</i>	
Mlyňky – „najslovenskejšia” slovenská obec	196
- Pilisszentkereszt – a „legszlovákabb” szlovák település	
- Pilisszentkereszt – the „Most Slovak” Village in Hungary	

<i>Anna Kováčová – Alžbeta Uhrinová:</i>	
Slovenské Mlyňky	229
- Mlyňky, a szlovák Pilisszentkereszt	
- Slovak Mlyňky	

<i>Alžbeta Uhrinová:</i>	
Slováci a slovenský jazyk v Pitvaroši	279
- Szlovákok és a szlovák nyelv Pitvaroson	
- Slovaks and Slovak language in Pitvaros	

Historický prehľad
Történeti kitekintés
Historic overview

<i>Kugler József – Gombos János:</i>	
State z tristoročnej histórie Slovákov v Maďarsku	
- so zvláštnym zreteľom na 20. storočie	315
- Fejezetek a magyarországi szlovákok 300 éves történetéből – különös tekintettel a 20. századra	
- Capters from Three Centuries of the History of the Slovaks in Hungary – with Special Regard on the 20.th. Century	

Na publikácii spolupracovali	367
- A kiadvány előkészítésében közreműködtek	
- Contributed on preparing of the publication	

Registre	371
- Névmutatók	
- Indexes	

Teoretické a metodické východiská výskumu slovenského jazyka v Maďarsku

Cieľom tejto štúdie je podať stručný prehľad najdôležitejších jazykovedných výskumov slovenského jazyka v Maďarsku pre lingvistov, študentov a záujemcov o túto problematiku. Cieľom projektu *Slovenský jazyk v Maďarsku* je predstaviť charakteristické črty a najnovšie tendencie používania slovenského jazyka v Maďarsku. Výsledky získané zo základného výskumu sa môžu stať podkladom pre jazykové plánovanie v oblasti slovenčiny v Maďarsku.

Základné otázky tejto problematiky určila Mária Žiláková (2004a: 433) takto: „ako plní naša slovenčina dve základné funkcie jazyka – komunikatívnu a kognitívnu v menšinovom postavení v podmienkach bilingvizmu... a aké špecifiká, aké tendencie vývoja sa ukazujú v tejto komunite.“

Východiskovým bodom výskumu je jazyková situácia bilingvizmu, v ktorej sa slovenčina snaží nájsť si svoju funkciu. Situácie, úspechy či neúspechy používateľov jazyka v menšinovom prostredí, vplyv školstva na používanie jazyka, jazykové plánovanie, kontaktné javy, ako interferencia, výpožičky, adaptácia, integrácia, ďalej premeny nárečia, funkčnosť jazyka, rodina ako nositeľ jazyka atď. – to sú faktory, ktoré ovplyvňujú dynamiku slovenčiny v Maďarsku.

Podmienkou úspešného výskumu je, aby si výskumník vopred dostatočne a všestranne preštudoval skúmanú oblasť. Aj jeho predchádzajúce poznatky značne ovplyvňujú výsledky výskumu. Vedecké bádanie musí byť cielavedome usmerňované. Východiskom odborníka pred samotným výskumom je existujúca bibliografia. Preto sa pokúsime o tematický súhrn doterajších zdrojov literatúry o jazykových zvláštnostiach Slovákov v Maďarsku. Spracovanú odbornú literatúru prezentujeme zoradenú v tematických okruhoch (usporiadaných od diachrónnych aspektov k synchronným) s pripojenou stručnou charakteristikou stavu výskumu v týchto oblastiach. Pri tematickom prehľade postupujeme od všeobecných diel k textom venujúcim sa práve uvedenej čiastkovej problematike.

Historicko-dialektologické hľadisko

Slovenským nárečiam venovali pozornosť Melich (1895), Pechány (1913) a Kniezsa (1935) poznámky o tejto téme nájdeme aj u (Haan, 1845). Títo autori sa zaoberali slovensko-maďarskými jazykovými kontaktmi všeobecne a vytvorili vedecký základ lingvistickej analýzy jazyka Slovákov v Maďarsku.

Hlavnou prehľadnou prácou o tejto téme, zjednocujúcou jednotlivé výskumy, je dvojjazyčná (slovensko-nemecká) publikácia *Atlas slovenských nárečí v Maďarsku* (Fügedi – Gregor – Király, 1993). Cieľom dialektologického bádania bolo zistiť, z ktorej oblasti slovenského etnika prišli Slováci na Dolnú zem. V prvej časti tejto práce je všeobecná charakteristika nárečí vzhľadom na hláskoslovie, tvaroslovie a slovnú zásobu. Potom nasleduje charakteristika jednotlivých skúmaných lokalít z hľadiska nárečí a príspevky k dejinám osídlenia obcí. Najrozsiahlejšiu časť atlasu tvoria mapy, analyzujúce slovnú zásobu podľa svojráznosti vybraných výskumných bodov.

Nárečové výskumy pre Atlas aj pre rôzne štúdie prebehli podľa jednotlivých osád. Výskum špecifikovaný na oblasť urobil (Sipos, 1958) v slovenských osadách Bukových hôr. Podrobne porovnával hláskoslovnú štruktúru zmiešaných nárečí piatich osád. Ferenc Gregor v osobitnej monografii (Gregor, 1975) podrobne analyzoval jazykové zvláštnosti Santova. Prispel aj ku knihe o kultúrnom živote Čaby, kde napísal kapitolu so zhrnujúcou charakteristikou jazyka Čabänov (Gregor, 1993). Péter Király sa dlhé roky zaoberal komlóšskym nárečím, uverejnil štúdiu o zmiešaných nárečiach (Király, 1962) na príklade komlóšskeho nárečia. O vzniku komlóšskeho nárečia mal prednášku na sympóziu VÚSM (Király, 2000). Osobitnú publikáciu vydala (Žiláková, 1983) o archaickom ráze slovenských nárečí v Bakoni. Skúmala aj dabašské nárečie a z pohľadu pádovej syntaxe a funkčného hľadiska napísala o slovenských nárečiach juhovýchodnej Dolnej zeme (1993). Autorka analyzovala Jančovičov *Noví maďarsko-slovenskí a slovensko-maďarskí slovník* z aspektu slovnjej zásoby liečenia (Žiláková, 2004). Tieto práce zachytávajú stav už historický.

Na Slovensku sa tiež venovala pozornosť tejto oblasti výskumu. Bádateľia, ako Pavol Ondrus (1974) a Ivor Ripka (1993), oboznámili slovenskú vedeckú verejnosť so slovenskými nárečiami v Maďarsku v časopisoch a zborníkoch. Ich analýzy sa týkajú predovšetkým lexikálnej zásoby, ale sú zakotvené do komunikačných súvislostí. Vincent Blanár (1950) sa zaoberal históriou slovenských miestnych názvov v Maďarsku. Osobným menám sa venujú (Mizser, 2000) a Anita Holá. Oboje je z hľadiska enklávnej menšiny veľmi dôležité, lebo „*živé mená sú svedectvom produktívnych spôsobov pomenúvania*“ (Holá, 2004. s. 114 – 130.).

Novšie sa nárečovým výskumom slovenských jazykových ostrovov v Maďarsku zaoberala Katarína Balleková (2004a a so zvláštnym zameraním na terminológiu ľudových remesiel a zvykov 2004b). Staršie dialektologické výskumy slovenského jazyka v Maďarsku charakterizuje to, že v publikáciách, ktoré z nich vzišli, často dominuje podrobný opis foneticko-fonologickej a lexikálnej sústavy skúmaných nárečí metódami deskriptívnej lingvistiky. Tieto diela zachytávajú už strácajúce sa prvky, preto sú veľmi cenné aj z hľadiska histórie jazyka.

Na báze takéhoto základného materiálu – ktorý sa však stále dopĺňa – vyvíjajú sa nové smery skúmania nárečí: funkčné hľadisko a postoj hovoriacich k vlastnému nárečiu a spisovnému jazyku. Situácia okolo novších výskumov je tiež iná: napriek tomu, že v školách sa vyučuje spisovná slovenčina,

Slováci v Maďarsku pokladajú za hodnotu miestne nárečia. Výskum tohto dvojitého procesu a jeho vplyvu na tradovanie dialektov môže byť ďalším vkladom do nárečového výskumu. V historiografii slovenského jazyka je slovenský jazyk v Maďarsku menej preskúmanou oblasťou, autori sa venujú predovšetkým vývinu slovenského jazyka ako celku a hoci odkazujú aj na jazykové kontakty, o vzniku a vývine enklávnej slovenčiny sa nedočítame ani u Stanislava, ani u Paulinyho, ani v novších publikáciách (napr. Krajčovič – Žigo, 2002).

Z hľadiska zvýšenia prestíže slovenských nárečí v Maďarsku by boli žiaduce aj slovníky nárečového charakteru. Túto medzeru sa snažia vyplňať práce vedecko-popularizačného charakteru, ako napr. *Každodenná slovná zásoba Békéšcabianskeho slovenského nárečia* (Hankó, 2004), *Čabiansky nárečový slovník* (Dedinský – Mazán – Ando, 1993) a *Komlóšsky slovenský výkladový nárečový slovník* (Synček, 2000).

Hľadisko kontrastívnej lingvistiky

Kontrastívna lingvistika ako porovnávanie dvoch jazykových systémov je samozrejmom témou pri skúmaní menšinového jazyka. Táto téma je teda pre bádateľov veľmi vďačná. Ferenc Gregor (1989) publikoval článok o maďarsko-slovenských jazykových kontaktoch, ktorého súčasťou sú aj informácie o slovenskom jazyku v Maďarsku, aj keď ide predovšetkým o všeobecné predstavenie kontaktov na základe vonkajších dejín jazyka. Ten istý autor píše o maďarských prvkoch slovenského jazyka (1987), pričom vymenúva predovšetkým kontaktné javy, ktoré sa týkajú slovenčiny na Slovensku, napriek tomu, že takýto inventár by bol oveľa bohatší, keby obsahoval aj napr. dolnozemske položky.

Mária Barthová-Fazekašová (1997) porovnáva metódami kontrastívnej lingvistiky prívlastkové sklady slovenčiny a maďarčiny. Mária Žiláková (1997) analyzuje kalky v jazykovom úze Slovákov v Maďarsku. Aj výskumníci bilingvizmu sa dotýkajú tejto otázky: Jozef Štefánik (2004) analyzuje vplyv kontaktných javov na typické jazykové chyby študentov slovenčiny. Slavomír Ondrejovič (1996, 2004) rozširuje kontrastívne hľadisko o areálový prístup a berie konkrétne príklady z enklávnej slovenčiny.

Kontrastívny výskum maďarčiny a slovenčiny sa v starších dielach zúžuje na porovnanie štandardných podôb týchto jazykov, kým novšie diela takéhoto charakteru úzko súvisia so sociolingvistikou a výskumom bilingvizmu ako synchronnou kontaktológiou. Chýba však ucelený projekt, na základe ktorého by sa zozbierali a prezentovali, resp. ďalej porovnávali aj varianty týchto jazykov.

Sociolingvistické hľadisko

Zo sociolingvistického hľadiska začali bádatelia skúmať slovenský jazyk v Maďarsku od roku 1990, ide teda o najnovší trend bádania v tejto oblasti. Pozornosť sa venovala jazykovým procesom jazykových spoločenstiev a premenám ich postojov k vlastným jazykovým útvarom a k ďalším útvarom. O hodnotách a jazykovom sebahodnotení príslušníkov slovenských jazykových ostrovov v Maďarsku píše Anna Divičanová (1999). Prvou, základnou východiskovou štúdiou je sumarizujúca štúdia Márie Žilákovovej (1991) o bilingvizme ako jazykovom stave Slovákov v Maďarsku. Vo viacerých štúdiách (Žiláková, 2004, 2005) skúmala aj postoj našich Slovákov k spisovnej norme a k štandardnej slovenčine. Jej štúdia o slovakizmoch v maďarských prejavoch Slovákov v Maďarsku (Žiláková, 1996) je prechodným dielom medzi sociolingvistickými a kontaktologickými témami.

Miroslav Dudok (2002, 2004, 2006) dáva dolnozemsú slovenčinu do širších súvislostí: slovenský jazyk chápe ako pluricentrický, podporuje myšlienku, že pri príprave slovníkov slovenského jazyka by sa mal brať ohľad aj na slovnú zásobu a iné charakteristické vlastnosti jazyka v enklávach. Vyslovuje dôležité teoretické a koncepcné tvrdenia v súvislosti s pestovaním slovenského jazyka v menšinovom prostredí. Mária Homišinová (2004, 2005, 2006) sa podujala na empirický výskum používania slovenského jazyka v kruhu slovenskej inteligencie v Maďarsku a venovala sa aj skúmaniu významu rodiny. Vychádzala z myšlienky, že „*k významným aspektom ďalšieho vývoja každej minority zjavne patrí jazyková problematika. Materinský jazyk... sa zaraďuje k základným etnointegrujúcim prvkom, na ktorých každá menšina buduje svoju identitu*“ (Homišinová 2006: 50). Jej terénna práca je čerstvým vkladom do sociolingvistického výskumu v tejto oblasti a upriamuje pozornosť na stratu materinského jazyka ako terajší trend. Lexikálnu charakteristiku jazyka Slovákov v Maďarsku zo sociolingvistického hľadiska zhrnul Pavol Odaloš (1999).

Istá vlna sociolingvistického výskumu sa zakladá na bilingvizme. Ten je totiž základnou jazykovou situáciou, v ktorej sa Slováci v Maďarsku nachádzajú. O dvojjazyčnosti v školskej sfére píše Jozef Štefánik (2004) a Eva Vámošová-Telekešová (2004). Zameriavajú sa predovšetkým na typické chyby žiakov a študentov pod vplyvom bilingválnej komunikácie v školách. V školstve bol pri Slovákoch v Maďarsku pôvodným stavom prirodzený bilingvizmus, ale v súčasnosti môžeme hovoriť o individuálnej školskej dvojjazyčnosti, pričom slovenčina je druhým jazykom. Komplexný sociolingvistický výskum z iniciatívy oddelenia súčasných jazykov Jazykovedného ústavu Maďarskej akadémie vied a katedry súčasného maďarského jazyka Univerzity Eötvösa Loránda uskutočnil Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku v Slovenskom Komlóši pod názvom *Dimenzie jazykovej inakosti: možnosti zachovania jazykov menšín*. Zameriava sa na používanie jazyka, formy výmeny kódov a zachovávanie jazyka, na otázky dvojjazyčnosti, jazykového postoja a stereotypov. Cieľom projektu bolo realizovať základné výskumy v národnostných spoločenstvách: o výmene jazykov a o formách zachovávanie menšinových jazykov, o spoločen-

ských stykoch, dvojjazyčnosti, jazykových postojoch medzi menšinami a väčšinou a o stereotypoch. Dôležitou otázkou výskumu bolo, či majú jazykový postoj a stereotypy vplyv na používanie menšinového jazyka a vôbec na procesy výmeny jazyka.

Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku v Békešskej Čabe zorganizoval na túto tému konferenciu so zborníkom *Slovenčina v menšinovom prostredí* (2004a), uverejnil publikácie v zborníku *Používanie slovenského jazyka v Békešskej župe* (2005) a vydal monografiu *Používanie materinského jazyka v kruhu slovenskej inteligencie* (2004). Alžbeta Uhrinová, Mária Žiláková, Mária Homišinová, Tünde Tušková a Alexander Ján Tóth (2004, 2005) sa venujú synchronnému sociolingvistickému výskumu používania slovenského jazyka v Maďarsku, ktorého výsledky publikujeme aj v tejto publikácii.

Sociolingvistika vytvára most medzi teoretickou a praktickou jazykovedou tým, že používa metódy a údaje prvej a odpovedá na otázky druhej. V prípade slovenského jazyka v Maďarsku vychádzame z faktov dialektologických a historických prác a pokúšame sa odpovedať na otázky osožné pre menšinové školstvo, jazykové plánovanie, jazykovú kultúru atď.

Kulturologické hľadisko

Je to najširšia a najpestrejšia oblasť výskumu slovenského jazyka v Maďarsku. Anna Divičanová vo svojich dielach etnografického, resp. etnologickeho charakteru vždy pokladala jazyk za najdôležitejší prvok v živote menšiny. Jazyk chápe všeobecne ako neoddeliteľnú súčasť kultúry, ba priam jej nositeľa. Toto jej stanovisko uplatňujeme aj pri našom výskume. Vysvetlenie tohto vzťahu nájdeme v jej článku (2000: 110): „*Vo väzbe kultúry a jazyka má jazyk symbolickú úlohu a funkcie, ako napr. prirodzená jazyková komunikácia.*“ V štúdiu o ambivalentných hodnotách slovenského jazyka v Maďarsku (2004) píše o špeciálnom vzťahu tohto jazykového spoločenstva k svojmu materinskému jazyku. Jej knihy *Jazyk, kultúra, spoločenstvo* (1999) a *Dimenzie národnostného bytia a kultúry* (2003) tiež podrobne spracúvajú rolu jazyka v ľudovej kultúre aj kultúre vo všeobecnosti. O dôležitom mieste písomnosti v živote ľudu, písanej kultúry v materinskom jazyku tiež píše Anna Divičanová (1978). Jazyk ako nositeľ identity a prostriedok tradovania kultúry sa objavuje aj v štúdiu Márie Žilákovovej (1992).

O jazykovej kultúre v písaných prejavoch uverejnil publikáciu Július Dedinský (1987) Dedinszky Gyula. V centre jeho pozornosti je písomníctvo v Békešskej Čabe a hodne sú zastúpené cirkevná kultúra a školstvo. Novšie skúmajú jazyk tlače a literatúry Slovákov v Maďarsku dve odborníčky zo segedínskej katedry slovenského jazyka a literatúry: Tünde Tušková (2004) a Katarína Maruzsová-Šebová (2005) (Maruzsné Sebó Katalin). Z hľadiska jazykovedy sú zvlášť hodnotné literárne diela obsahujúce kontaktné javy, nárečové elementy, zmeny kódov a menšinové postoje. Pre jazykové rozbory periodík, ako *Čabän* (Katarína Maruzsová-Šebová, 2005), *Čabiansky kalendár*

(Tünde Tušková, 2003) a *Cesta, Pravda a Život* (pôvodný nadpis časopisu) (Mária Žiláková – Tünde Tušková, 2005a) sú tieto tlačené médiá zaujímavé preto, lebo znázorňujú živý kontakt jazyka a kultúry na presnej časovej osi. Periodiká sú nielen zrkadlom jazykového úzu istej doby a istého jazykového spoločenstva, ale vplývajú aj na jej jazykovú kultúru, ako to naznačil Ján Chlebnický (2004). Jazyk novín a časopisov môžeme teda použiť ako meradlo stavu menšinového jazyka.

Vzťah jazyka a obyvateľov danej lokality je tiež zaujímavou výskumnou oblasťou. Mária Žiláková skúmala jazykové vrstvy u Sarvašanov (2001) a v prípade Čaby (1995). Tieto mestá mali ako kultúrne centrá veľký vplyv na slovenčinu na Dolnej zemi. O nových možnostiach používania slovenčiny napísala Alžbeta Uhrinová (1999). Svoju pozornosť venuje aj pôsobeniu cirkvi, náboženského života, nových menšinových inštitúcií a školy na používanie menšinového jazyka (1998, 2006). Touto problematikou sa zaoberá aj Alexander Ján Tóth (2005, 2006).

V najnovšom čase sa pod kulturologickým aspektom zrodili viaceré upozorňujúce práce, žiaduce je rozvíjať škálu tématických vplyvov vonkajších činiteľov na jazyk menšiny (napr. o činnosti menšinových samospráv a inštitúcií, o rozdieloch medzi každodenným jazykovým úzom a jazykom kultúrnych podujatí atď.). „...pravdepodobne v celomaďarskom meradle bude charakteristické to naše základné výskumné zistenie, ktoré sa empirickým výskumom už dokázalo v Békešskej Čabe a Békešskej župe, že stav slovenského jazyka v Maďarsku je ambivalentný, paralelne v tom istom čase môžeme zaznamenať vývin jazyka a jeho ústup do úzadia. Rozvoj môžeme zistiť v spoločenskej sfére a regres v súkromnej oblasti a v cirkvi, hoci musíme poznamenať, že na tomto poli nastali v poslednom období pozitívne zmeny“ (Uhrinová, 2006: 228.).

Pedagogicko-didaktické hľadisko

Dostali sme sa k tomu najpraktickejšiemu a z hľadiska budúcnosti menšinového jazyka najväznejšiemu aspektu. Vedecký sociologický a lingvistický výskum v oblasti školstva je zriedkavejší ako konkrétne metodické a praktické publikácie.

Mária Barthová-Fazekašová uvažovala vo viacerých štúdiách (1995, 1997, 2000) o úlohe slovenského jazyka vo výchovno-vzdelávacom procese. Uverejnila monografiu *Texty k metodike slovenského jazyka*, kde systematicky spracúva ciele a úlohy slovenskej jazykovej výchovy v nižších ročníkoch národnostných škôl a preberá vyučovanie lexiky, výslovnosti, gramatiky a rečovej činnosti. Jej pohľad je prístupom lingvistiky k metodologickým otázkam, preto využíva kontrastivitu vo vyučovanom procese. Výskumníčkami pedagogiky slovenského jazyka v Maďarsku z jazykovedného a sociolingvistického hľadiska sú Anna Divičanová (2003) a Mária Homišinová (2004) v rámci sociolingvistického výskumu a Eva Vámošová-Telekešová (2004) z hľadiska bilingvizmu. Aladár Králik (1997) napísal príručku, ktorá veľmi pomô-

že pri vyučovaní slovenských slovies. Eva Farkašová (2006) podáva celkový pohľad na používanie slovenského jazyka v národnostných školách v Maďarsku.

Chcel by som ešte vyzdvihnúť *Slovenčinára*, metodický časopis v slovenskom jazyku redigovaný v Békešskej Čabe. Je na vysokej teoretickej i praktickej úrovni. Pravidelne v ňom publikujú aktívni pedagógovia. Časopis (aj) z jazykového hľadiska analyzoval Ján Chlebnický (2007).

V štúdiu *O slovenskom školstve v Békešskej župe* (Tóth, 2005a) skúmame podmienky a okolnosti vyučovania slovenčiny, úlohu školy a rodiny z hľadiska tradovania materinského jazyka, používanie jazyka na hodinách a v neformálnych situáciách. Učitelia sú aktívnym publikom, stále sa navzájom informujú. Jazyk je dôležitým úsekom ich práce, v ktorom očakávajú neustálu pomoc lingvistov. V školách upozorňujú na hodnoty rodného nárečia a mnohí sa venujú analýze chýb žiakov na základe kontrastívnej lingvistiky. Škola je inštitúciou tradovania kultúry, kde sa dá najľahšie zorganizovať sociolingvistický výskum. Z toho vyplýva, že tento posledný aspekt je sumarizáciou všetkých doterajších hľadísk.

Záver

Jazykovedný výskum slovenčiny v Maďarsku sa rozvíjal z mnohých aspektov. Bádatelia spracovali predovšetkým minulosť, len v poslednom desaťročí sa venovali súčasnému stavu. Výskumníci z Maďarska, ktorí sa zaoberajú touto problematikou, majú vnútorný pohľad a opisujú domácu skutočnosť. Vonkajší pohľad bádateľov zo Slovenska je veľmi dôležitý, lebo exaktné vedecké výsledky môžu vzniknúť len zladením vnútorného a vonkajšieho aspektu. Preto chceme povzbudiť vedcov obec doma aj na Slovensku, aby mala záujem o slovenský jazyk v Maďarsku. Pluricentrické chápanie slovenského jazyka, ktoré posilňuje hodnotu existencie jazykových variet enkláv z vedeckého aspektu, pokladáme za veľmi podnetné.

Zostavili sme aj *súhrnnú bibliografiu prác o slovenskom jazyku v Maďarsku*, v ktorej nájdete okrem tu uvedených diel aj širšiu ponuku literatúry k tejto téme. Bibliografia obsahuje práce do r. 2007 a zaoberá sa len vedeckými publikáciami.

A magyarországi szlovák nyelv kutatásának elméleti és módszertani alapjai¹

Célunk a legfontosabb, magyarországi szlovákokat érintő nyelvészeti kutatások áttekintése azon nyelvészek, diákok és érdeklődők szolgálatában, akik érdeklődnek a téma iránt. A *Szlovák nyelv Magyarországon* c. projektum célja a magyarországi szlovák nyelvhasználat legújabb tendenciáinak és jellemző tulajdonságainak bemutatása. A kutatási eredmények a magyarországi szlovák nyelvtervezés alapjául szolgálhatnak.

A téma alapvető kérdését így fogalmazta meg Zsilák Mária (2004a: 123): „*hogyan tölti be a mi szlovák nyelvünk a nyelv két alapvető funkcióját – a kommunikációs és a kognitív funkciót – a kisebbségi, kétnyelvű környezetben... és milyen jellemzők, milyen fejlődési tendenciák mutatkoznak ebben a beszélőközösségben.*”

A kutatás kiindulópontja a kétnyelvűség nyelvi helyzete, melyben a szlovák nyelv keresi a szerepét. A kisebbségi nyelvhasználat helyzetei, az iskola és a nyelvtervezés befolyása, a kontaktusjelenségek (interferencia, adaptáció, integráció, kölcsönszavak), a nyelvjárások változásai, a nyelv funkciója, a család, mint a nyelv hordozója – mindezek a tényezők befolyásolják Magyarországon a szlovák nyelv dinamikáját.

A sikeres kutatás feltétele a szakirodalom alapos ismerete, és a kutató előzetes tudása. A kutatás irányított és céltudatos kell, hogy legyen. A szakember kiindulópontja még a kutatás megkezdése előtt a szakirodalom, ezért tematikus összefoglalást nyújtunk a magyarországi szlovákok nyelvi sajátosságait tárgyaló művekről. Tematikus sorrendben haladunk a diakrón szempontoktól a szinkrónok felé, röviden ismertetjük a kutatás állását az átfogó művektől a részproblémáig.

Történeti-nyelvjárási szempont

A szlovák nyelvjárásokat Melich János (1895), Pechány Adolf (2000) és Kniezsa István (1974) kutatták, ismertetést találunk erről a témáról Haan Lajosnál (1845) is. Ezek a szerzők a szlovák-magyar nyelvi kapcsolatokkal foglalkoztak általánosságban és megalapozták a magyarországi szlovák nyelv kutatását.

¹ A tanulmány eredetileg szlovák nyelven készült, fordította a szerző, Tóth Sándor János.

Általános összefoglaló jellegű műnek tekinthetjük a Magyarországi szlovák nyelvjárások atlaszát (Fügedi – Gregor – Király 1993). A nyelvjáráskutatás célja annak megállapítása volt, hogy mely szlovák etnikai területről származnak a magyarországi szlovákok. A könyv első része általános hangtani, morfológiai és lexikális jellemzést nyújt. Ez után következik a vizsgált települések jellemzése és betelepítésük története. Az atlasz legnagyobb részét térképek teszik ki, melyek a szókincs változatosságát elemzik kutatópontként.

Szűkebb terület (a Bükk hegység) szlovák nyelvjárásait Sipos István (1958) dolgozta föl, különösen a kevert nyelvjárások hangtani jellemzőit. Gregor Ferenc (1975) Pilisszántó nyelvi jellegzetességeit dolgozta fel részletesen, és hozzájárult a csabaiak nyelvi jellemzéséhez is (1993). Király Péter (1962) a tótkomlói nyelvjárást kutatta, a kevert nyelvjárásokról jelentetett meg tanulmányt a tótkomlói példa alapján, s erről tartott előadást a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézetének szimpóziumán (Király, 2000). Zsilák Mária (1983) önálló publikációt jelentetett meg a bakonyi települések archaikus nyelvről, vizsgálta a dabasi nyelvjárás szintaktikai jellemzőit és a dél-alföldi szlovák nyelvjárás funkcionalitását is (1993). Ezek a munkák már történelminek számító nyelvállapotot tükröznek.

Szlovákiában is foglalkoztak ezzel a kutatási területtel: Pavol Ondrus (1974) és Ivor Ripka (1993) megismertették a szlovák szakmai közvéleményt a magyarországi szlovák nyelvjárásokkal. Elemzéseik elsősorban a szókincsre vonatkoznak, de kitérnek kommunikációs jellemzőkre is. Vincent Blanár (1950) a magyarországi szlovák helynevek történetével foglalkozott. A magyarországi szlovák személynevekkel Mizser Lajos (2000) és Anita Holá (2004) foglalkoztak.

Újabb nyelvjárászati kutatásokat Katarína Balleková (2004a) végzett, különös tekintettel a népi iparosok terminológiájára (2004b). A régebbi nyelvjáráskutatásokat az jellemzi, hogy a magyarországi szlovákok nyelvének fonetikai-fonológiai, lexikális leírását adják. Ezek már eltűnőben lévő elemek, így a nyelvjárásgyűjtők munkái a történeti nyelvészet szempontjából rendkívül értékesek.

Ilyen alapvető összegyűjtött anyag alapján íródnak a kiegészítő jellegű, ill. új irányokat mutató művek. Új kutatási területek a funkcionális szempont és a beszélők hozzáállása saját nyelvjárásukhoz és az irodalmi nyelvhez. Annak ellenére, hogy az iskolákban az irodalmi nyelvet tanítják, a magyarországi szlovákok értékesnek tartják a nyelvjárást. Ennek a kétirányú befolyásnak a nyelv átörökítésére kifejtett hatása további vizsgálatokat igényel. A szlovák nyelv történetén belül a magyarországi szlovákok nyelvével kevésbé foglalkoztak. A szerzők főleg a szlovák nyelv egészének fejlődésére koncentráltak. Ezt a hiányt tudományos-ismetterjesztő munkák igyekeztek pótolni (Hankó 2004, Dedinský – Mazán – Andó: 1993, Synčok 2000).

Kontrasztív nyelvészeti szempont

A kontrasztív nyelvészet két nyelvi rendszert hasonlít össze, így a kisebbségi nyelvhasználat vizsgálatánál ez magától értetődő szempont és hálás téma. Gregor Ferenc (1989) a magyar-szlovák nyelvi kapcsolatokról közölt cikket, melynek része volt a magyarországi szlovákok nyelvéről szóló információ is. Ugyanő ír (1987) a szlovák nyelv magyar elemeiről, ahol a standard szlovák és a magyar kontaktusjelenségeire koncentrált, az anyag gazdagabb lenne, ha hazai szlovák adatokat is tartalmazna.

Fazekasné (1999) a magyar és a szlovák birtokos szóösszetételt hasonlítja össze kontrasztív nyelvészeti módszerekkel. Zsilák Mária (1997) a tükörfordításokat elemzi a magyarországi szlovák nyelvhasználatban. A kétnyelvűség kutatói is érintik ezt a kérdést: Jozef Štefánik (2004) a diákok tipikus nyelvi hibáit elemzi a kontaktusjelenségek szempontjából. Slavomír Ondrejovič (1996, 2004) areális szemponttal bővíti a kontrasztív kutatást, és konkrét példákat hoz a szlovák nyelvszigetekről.

A magyar és a szlovák nyelv összehasonlító kutatása a régebbi munkákban a nyelvek standard változataira vonatkozik, míg az újabb kutatások a szociolingvisztika és a kétnyelvűség szemszögéből közelítik meg a témát. Egyelőre hiányzik az egységes összefoglalás, amely bemutatná a nyelvvariánsok kontaktusjelenségeit.

Szociolingvisztikai szempont

Szociolingvisztikai szempontból 1990 után kezdődött a szlovák nyelv vizsgálata Magyarországon, ez tehát a legújabb kutatási módszer. Figyelmet szenteltek a nyelvközösségek nyelvi folyamatainak és a nyelvhasználók attitűdjeinek. A nyelvi önértékelés kérdéséről Gyivicsán Anna (1999) értekezik, a kétnyelvűség és a nyelvi helyzet átfogó tanulmányát Zsilák Mária (1991) jelenteti meg. Zsilák több tanulmányban foglalkozik (2004, 2005) a hazai szlovákok és a szlovákiai standard nyelv viszonyával.

Miroslav Dudok (2002, 2004, 2006) szélesebb összefüggésben vizsgálja az alföldi szlovák nyelvet: a szlovák nyelvet többközpontúnak tartja, támogatja a gondolatot, hogy a szlovák nyelv lexikográfiai feldolgozásakor figyelembe kell venni a nyelvszigetek szókészletét, nyelvi sajátosságait is. Mária Homišinová (2004, 2005, 2006) empirikus nyelvhasználati kutatást végzett a magyarországi szlovák értelmiség és család körében. Abból a gondolatból indul ki, hogy: „minden kisebbség további fejlődésének fontos szempontja a nyelvi kérdés. Az anyanyelv alapvető etnikai integrációs szereppel bír.” (Homišinová 2006: 50.) Terepmunkája friss szociolingvisztikai eredményekkel szolgál, és a nyelvcserre folyamatára irányítja a figyelmet. Pavol Ondrus (1999) lexikális szempontból folytatott összefoglaló szociolingvisztikai vizsgálatokat.

A szociolingvisztikai vizsgálatok bizonyos iránya a kétnyelvűségen alapszik. Az egyetemisták kétnyelvűségéről Jozef Štefánik és Vámosné Telekes

Éva (2004) írnak. A diákok tipikus hibáiról szólnak, melyek a kétnyelvű kommunikációban gyökereznek. Az iskolákban a természetes kétnyelvűséget az elsajátított kétnyelvűség váltotta fel, ahol a szlovák a második nyelv. Tötömlősen megvalósult a MTA Nyelvtudományi Intézetének szervezésében és a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézetének közreműködésével a *Nyelvi másság dimenziói: a kisebbségek nyelvmegőrzésének lehetőségei* c. projektum, mely a kétnyelvűség kérdéseire, a nyelvi attitűdökre, kódváltásra, társadalmi sztereotípiákra irányuló alapkutatás. Célja a kisebbségi nyelvmegőrzés lehetőségeinek feltárása volt.

A Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete ilyen témával szervezett konferenciát *Szlovák nyelv kisebbségi környezetben* címmel 2003-ban és 2007-ben – melynek anyagából kötetet adtak ki, illetve megjelentették a Szlovák nyelvhasználat Békés megyében (2005) és a Szlovák anyanyelvhasználat a békéscsabai szlovák értelmiség körében (2004) c. könyveket. Hornokné Uhrin Erzsébet, Zsilák Mária, Mária Homišinová, Tuska Tünde és Tóth Sándor János a szociolingvisztikai téma kutatói, tanulmányai ebben a kötetben is helyet kaptak.

A szociolingvisztika azáltal köti össze az elméleti és a gyakorlati nyelvészetet, hogy az előbbi módszereit alkalmazva az utóbbi kérdéseire válaszol. A magyarországi szlovákok nyelve kapcsán a dialektológiai és történeti adatokból indulunk ki, és megpróbálunk választ adni az iskolaügy, a nyelvtervezés, a nyelvmegőrzés kérdéseire.

Kulturológiai szempont

Ez a legsokszínűbb és legszélesebb kutatási területe a magyarországi szlovákok nyelvének. Gyivicsán Anna néprajzi munkáiban mindig a nyelvet tartotta a legfontosabb elemnek a kisebbség életében. A nyelvet a kultúra elválaszthatatlan részének, sőt, hordozójának tartja: „A kultúra és a nyelv kapcsolatában a nyelv szimbolikus szerepű” (Divičanová 2000: 110.). Az ő álláspontját érvényesítjük kutatásunk során is. A magyarországi szlovákok nyelvének ambivalens értékeiről ír *Anyanyelv, kultúra, társadalom* (1999) és *A nemzetiségi lét és kultúra dimenziói* (2003) c. könyveiben. A nyelv, mint a kultúra hordozója megjelenik Zsilák Mária tanulmányában is (1992).

Az írott nyelvi kultúráról ír Dedinszky Gyula (1987), ahol a békéscsabai iskolák és egyház írásbeliségére koncentrált. Újabb, magyarországi szlovák irodalmi szöveggel, sajtóval kapcsolatos kutatásokat publikált Tuska Tünde (2004) és Maruzsné Sebó Katalin (2005). A nyelvtudomány szempontjából értékesek a kontaktusjelenségeket, kódváltásokat, nyelvjárási elemeket, kisebbségi attitűdöket tartalmazó irodalmi művek, melyek elemzését Maruzsné (2005) és Tuska (2003) végezték. A periodikumok nemcsak a nyelvhasználat tükrét adják egy adott beszélőközösségben, hanem visszahatnak a nyelvi kultúrára – írja Chlebniczky János (2004). Az újságok nyelvét tehát a kisebbségi nyelv állapotának egyik mércéjeként használhatjuk.

Érdekes kutatási terület egy bizonyos településen élők kapcsolata a nyelvvel. Zsilák Mária (2001) a szarvasiak és a csabaiak (1995) esetében vizsgálta ezt. Mindkét város jelentős kulturális központja a magyarországi szlovákságnak. A szlovák nyelv használatának új lehetőségeiről ír Hornokné Uhrin Erzsébet (1999). Figyelmet szentel az egyház, az intézmények és az iskolák kisebbségi nyelvhasználatban betöltött szerepének (1998, 2006). Ezekkel a kérdésekkel foglalkozik Tóth Sándor János (2005, 2006) is.

A kulturológia szempontú művek közül újabban sok olyan jelent meg, amely a kisebbségek nyelvhasználatát érő külső befolyásoló tényezőkkel foglalkozik, pl. kisebbségi önkormányzatok, kulturális események nyelvhasználatra gyakorolt hatásával: „...valószínűleg egész Magyarországra igaz az a békéscsabai és Békés megyei empirikus kutatáson alapuló megállapításunk, mely szerint a szlovák nyelv állapota Magyarországon ambivalens, egyszerre figyelhető meg a fejlődés és a visszaesés. Fejlődést tapasztalhatunk a társadalmi nyelvhasználati színtereken, visszaesést pedig a magánszférában...” (Uhrinová 2006: 228.)

Pedagógiai szempont

Elérkeztünk a legpraktikusabb, és a kisebbségi nyelv jövője szempontjából legfontosabb szempontoz. A tudományos szociolingvisztikai és nyelvészeti kutatás ebben a szférában ritkább, mint a metodikai jellegű publikációk.

Fazekasné Bartha Mária (1995, 1997, 2000) több tanulmányban értekezett a szlovák nyelv szerepéről a nevelési folyamatban. *Szövegek a szlovák nyelv metodikájához* c. munkájában szisztematikusan feldolgozza a szlovák nyelvi nevelés céljait és feladatait. A nyelvészet módszereivel közelíti meg a szakmódszertani kérdéseket, felhasználja a kontrasztív nyelvészetet a tanításnál. Gyivicsán Anna (2003) és Mária Homišinová (2004) szociolingvisztikai, Vámosné Telekes Éva (2004) pedig kétnyelvűségi kutatásokat folytatott a szlovák nyelv elsajátításával kapcsolatban. Králik Aladár (1997) kézikönyve sokat segít a szlovák igék tanításánál. Farkas Éva (2006) általánosan jellemzi a szlovák nyelvhasználatot a nemzetiségi iskolákban Magyarországon. Tóth Sándor János a *Szlovák nyelvről a Békés megyei iskolákban* (2005a) c. tanulmányában vizsgálja a szlovák nyelv tanításának feltételeit és körülményeit, a nyelvhasználatot az órákon és a spontán helyzetekben.

Kiemelendő a *Slovenčinár* c. évente megjelenő szakmódszertani kiadvány, melyet szlovák nyelven, Békéscsabán szerkesztenek. Magas szakmai színvonalon rendszeresen publikálnak benne aktív pedagógusok, a folyóiratot Chlebniczki János (2007) elemezte. A tanárok aktívak, folyamatosan el látják egymást új információkkal. A nyelv fontos része munkájuknak, ebben a nyelvészek segítségére is számíthatnak. Az iskolákban felhívják a figyelmet a nyelvjárások értékeire és kontrasztív nyelvészeti szempontból elemzik a hibákat. Az iskola a nyelv és a kultúra hagyományozásának színtere, ahol

könnyen lehet szociolingvisztikai kutatást szervezni. Ebből következik, hogy ebben az utolsó szempontban összegezhető az eddigi megállapítások.

Összegzés

A magyarországi szlovákok nyelvének nyelvészeti kutatása több szempontból fejlődött ki. A kutatók mindenekelőtt a múltat dolgozták fel, majd – az elmúlt évtizedben – a jelenlegi nyelvállapot feltérképezésével foglalkoztak. A téma magyarországi kutatóinak belső rálátásuk van a hazai helyzetre, azt írják le. A szlovákiai kutatók külső nézőpontja nagyon fontos, mert csak a külső és a belső kutatói szemlélet együttesével lehet egzakt tudományos eredményeket felmutatni. Ezért ösztönözzük a szlovákiai tudósokat, hogy a szlovák nyelv többközpontúsági elméletének tükrében szenteljének figyelmet a magyarországi nyelvterületeknek.

Összeállítottuk a *Magyarországi szlovák nyelv összefoglaló bibliográfiáját*, melyben az itt felsorolt műveken kívül további ajánlott irodalom található a témáról. A bibliográfia a 2007-ig megjelent tudományos publikációkat tartalmazza.

SUMMARY

Theoretic Background of the Research of the Slovakian Language in Hungary

The paper gives a thematic outline of the literature dealing with the problem. We have analysed the books in this topic from historic, dialectological, and contrastive linguistic, sociolinguistic, cultural and pedagogical point of view.